

were revealed. It was stated that the professional reflection of a specialist in a field of physical rehabilitation would contain the following components: personal reflection; intellectual reflection; metareflection. The concept of “sanogenic reflection” was proposed. It was understood by the author of the article as a process of re-thinking by the subject of the contents of his/her consciousness in its changed states, which could be perceived as a mechanism of integration of the Self-concept of a Person. This process generates the most holistic image of Self and new reorganized attitudes of individuals towards subjective and objective reality. As a purely psychotherapeutic technology, sanogenic reflection is a reflexive activity with the processes of reflection, the purpose of which is to rethink personal pathogenic stereotypes, which lead to the mobilization of resources of “Self” to achieve the psychotransformation which the subject wished.

Keywords: sanogenic reflection, professional reflection, metareflection, metacognition, personal reflection, intellectual reflection, harmonious image of Self.

Отримано 15.10.2019

УДК 159.922.7

Розіна Ірина Володимирівна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ПРОГРАМИ НА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ДИВЕРГЕНТНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ РЕКРЕАЦІЇ

Розіна І. В. Психологічні особливості створення програми на підвищення рівня розвитку дивергентного мислення у підлітків в умовах рекреації. Метою статті було вивчення особливостей розвитку дивергентного мислення у підлітковому віці, а також розробка програми на підвищення розвитку мислення у дітей даного віку. Проблема творчості з кожним роком стає все більш актуальною і потребує більш глибокого дослідження, зокрема, розробка комплексної програми, що включає систему тренінгових вправ для підвищення розвитку дивергентного мислення у підлітковому віці в умовах рекреації. Розглядаються результати емпіричного дослідження, яке спрямовано на діагностику дивергентного мислення у підлітків. Розроблено програму психологічного тренінгу з розвитку дивергентного мислення у підлітків в умовах рекреації. Напрямами роботи психологічного тренінгу з розвитку дивергентного мислення у підлітків є: розвиток вербальної та невербальної креативності; підвищення рівня самооцінки; зняття емоційної напруги; розвиток активності та ініціативності.

Ключові слова: мислення, дивергентне мислення, вербальна та невербальна креативність, тренінг, підлітковий вік.

Розіна И. В. Психологические особенности создания программы направленной на повышение уровня развития дивергентного мышления у подростков в условиях рекреации. Целью статьи было изучение особенностей развития дивергентного мышления в подростковом возрасте, а также разработка программы на повышение развития мышления у детей данного возраста. Проблема творчества с каждым годом становится все более актуальной и требует более глубокого исследования, в частности, разработка комплексной программы, включающей систему тренинговых упражнений для повышения развития дивергентного мышления в подростковом возрасте в условиях рекреации. Рассматриваются результаты эмпирического исследования, которое направлено на диагностику дивергентного мышления у подростков. Разработана программа психологического тренинга по развитию дивергентного мышления у подростков в условиях рекреации.

Направленнями роботи психологического тренінга по розвитку дивергентного мислення у підлітків являються: розвиток вербальної і невербальної креативності; підвищення рівня самооценки; зняття емоціонального напруження; розвиток активності і ініціативності.

Ключевые слова: мислення, дивергентне мислення, вербальна і невербальна креативність, тренінг, підлітковий вік.

Вступ. Дивергентне мислення розглядається як складний багатоплановий процес, що охоплює різні параметри психічного відображення прийому та переробки інформації. Таке мислення дозволяє обумовити виникнення значної кількості різноманітних оригінальних ідей у нерегламентованих умовах діяльності. Вважається, що один із основних критеріїв дивергентного мислення – інтелектуально-дослідницька активність, яка виступає як активність в обумовленні нових питань і проблем, і яка стає фактором творчого розвитку підлітків. Актуальність дослідження обумовлена, перш за все, необхідністю подальшого теоретичного та практичного розвитку творчого потенціалу. Проблема творчості з кожним роком стає все більш актуальною. Творчість вивчається різними науками. На сьогоднішній день не існує єдиного визначення поняття «творчості». Творчість розглядається як «процес», «діяльність», «конструктивний принцип пізнання». Відомості про протікання творчого процесу достатньо суперечливі. Одні учені вважають, що процес творчості протікає за строго певними законами - логічний варіант; інші вважають, що творчий процес не доступний для пізнання, непередбачуваний і некерований - інтуїтивний варіант. На мій погляд в творчому процесі обов'язково присутні підсвідомі процеси.

Вихідні передумови. Проблема дивергентного мислення розкривається в роботах таких вчених як Е. Де Боно, І. В. Вачков, Дж. Гілфорд, Ж. Піаже, П. Торренс, Д. Пойя, Я. О. Пономарьов, М. О. Холодна та ін. Особливості розвитку підліткової креативності розкриваються в роботах Л. С. Виготського, О. М. Грек, В. О. Моляко, С. М. Симоненко, Д. І. Фельдштейна та ін.

Такі вчені як Д. Б. Богоявленська, А. І. Савенков, М. О. Холодна та ін. вказують на необхідність розвитку дивергентного мислення, що пов'язано з тим, на відміну від конвергентного, передбачає в людині здатність до розуміння того, що є ряд завдань (ситуацій), в яких потрібно усвідомлений пошук кількох способів знаходження результатів, або можлива варіативність отриманих результатів рішень [5].

Як відзначають вчені, розвиток дивергентного мислення ґрунтується на встановленні взаємодетермінації та взаємозв'язку видів мислення всередині, так що складові творчого мислення можуть виступати по відношенню один до одного як детермінанти, регулятори, фактори. В. І. Долгова вважає, що деякі види мислення можна розглядати як фактори розвитку інших, більш складних [2].

У роботах багатьох вчених, таких як В. І. Долгова, Н. А. Менчинська, В. О. Моляко, вказується, що велику роль в процесі розвитку дивергентного мислення підлітків мають умови навчальної діяльності, так як вони можуть як загальмувати, так і сприяти розвитку даного виду мислення. В ро-

боті Н. А. Менчинської представлені наступні умови розвитку дивергентного мислення:

- використання рівної кількості завдань дивергентного та конвергентного типів;
- переважання над інформаційною насиченістю навчального матеріалу його розвиваючих можливостей;
- спільний розвиток продуктивного мислення та навичок його практичного використання;
- переважання дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань;
- орієнтація в навчальній діяльності на інтелектуальну ініціативу;
- виключення моментів, що вимагають конформістських рішень, тобто неприйняття конформізму;
- прагнення сформувати здатності до критичності та лояльності в оцінці ідей;
- формування прагнення максимально глибоко досліджувати проблеми;
- формування самостійності в навчальній діяльності, прагнення самостійно здійснювати пошук знань, досліджувати проблеми;
- створення умов для повноцінного прояву і розвитку специфічних особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу, тобто індивідуалізація;
- орієнтація на постановку проблемних ситуацій, тобто проблематизація [3].

Також вчені вказують на сімейне виховання як одну з основних умов розвитку дивергентного мислення. Виявлено, що відсутність підтримки або ігнорування творчих проявів дитини з боку батьків, неприйняття ними творчої моделі навчання і творчих форм діяльності можуть «переважити» позитивні впливи спеціально організованого навчання в школі. Негативне ставлення батьків до навчання його дитини творчим способом роботи і позитивне ставлення до репродуктивної моделі навчання співвідноситься на значущому рівні з прийняттям дитиною репродуктивної позиції в навчанні. Справедлива така залежність: у батьків з позитивним ставленням до творчих методів навчання та творчих видів діяльності на уроках з більшим ступенем імовірності ростуть діти з вираженою дослідницькою позицією. Науковці виокремлюють такі параметри сімейного виховання, як гармонійність – негармонійність відносин між батьками та дітьми; творча – нетворча особистість батьків як взірць для ідентифікації; спільність або відсутність захоплень в інтелектуальній сфері; – очікування батьків по відношенню до дитини [4].

Видатний вчений Е. де Боно пропонує наступні методи розвитку дивергентного мислення: 1. Метод «мозкового штурму», або «мозкової атаки» - один із найбільш поширених методів розкріпачення та активізації творчого мислення. Едвард де Боно стверджує, що боязнь критики заважає активізації творчого мислення, тому основна ідея «штурму» - це відділення оцінки висловлюваних ідей від самого процесу їх народження. Даний метод має певні

характерні риси такими, як: а) перехресна стимуляція (комбінування і вдосконалення ідей, висловлених іншими); б) відкладене судження (необхідність виключити передчасну критику ідей); в) розкутість (чим безумніше ідея, тим краще результати).

Формулювання цілей.

Метою дослідження є вивчення особливостей розвитку дивергентного мислення у підлітків та розробка психологічного тренінгу з розвитку дивергентного мислення в умовах рекреації.

У відповідності до поставленої мети були визначені наступні завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження дивергентного мислення, його визначення і особливостей розвитку.
2. Розглянути шляхи та проблеми розвитку дивергентного мислення в підлітковому віці.
3. Провести емпіричне дослідження особливостей розвитку дивергентного мислення у підлітків.
4. Розробити та апробувати психологічний тренінг розвитку дивергентного мислення у підлітків в умовах рекреації..

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для рішення поставлених завдань застосований комплексний підхід, що складається з об'єднання теоретичного аналізу наукових джерел і констатуючого експерименту.

В ході емпіричного дослідження було підібрано комплекс методик діагностики дивергентного мислення у підлітків. До комплексу методик увійшли наступні: методика діагностики креативності П. Торренса в модифікації М. О. Холодної, методика діагностики рівня розвитку креативності Дж. Рензулі, Р. Хартмана (адаптація О. О. Тунік), проєктивна методика діагностики дивергентного мислення Дж. Гілфорда (модифікація О. Л. Солдатової), методика Ф. Вільямса, методика С. Медника. Методи обробки даних – порівняння вибірок (t критерій Сьюдента).

Дослідження проводилося на базі ДП УДЦ «Молода Гвардія», в якому брало участь 80 підлітків 10-11 та 14-15 років.

Проведене нами дослідження показало наступні результати. У підлітків 10 та 11 років переважає середній рівень розвитку креативності ($X_{cp}=22,8$ та $X_{cp}=24,1$). Серед підлітків 10 років 10% досліджуваних мають високий рівень розвитку дивергентного мислення, 55% досліджуваних – середній рівень, 35% досліджуваних – низький рівень розвитку. Серед підлітків 11 років 15% досліджуваних мають високий рівень розвитку дивергентного мислення, 60% досліджуваних – середній рівень, 25% досліджуваних – низький рівень розвитку.

Особливостями розвитку вербальної креативності у молодших школярів є те, що на першому місці у підлітків 10 років стоїть показник продуктивності ($X_{cp}=0,70$), на другому місці – показник оригінальності ($X_{cp}=0,65$) і на третьому – показник гнучкості ($X_{cp}=0,50$), що пов'язано з задіянням мотива-

ційної сфери особистості досліджуваних, тобто 10% досліджуваних 10 років мають високий рівень розвитку вербальної креативності, 60% досліджуваних мають середній рівень розвитку, 30% досліджуваних мають низький рівень розвитку. У підлітків 11 років на першому місці стоїть показник продуктивності ($X_{cp}=0,83$), на другому місці – показник оригінальності ($X_{cp}=0,80$) і на третьому – показник гнучкості ($X_{cp}=0,70$). 10% досліджуваних 11 років мають високий рівень прояву вербальної креативності, 70% досліджуваних мають середній рівень прояву, 20% досліджуваних мають низький рівень прояву.

Виявлено, що у підлітків 14 років на першому місці за рівнем розвитку знаходиться вербальна креативність ($X_{cp}=1,04$), на другому місці знаходиться невербальна (символічна) креативність ($X_{cp}=0,91$), на третьому – легкість висунення ідей ($X_{cp}=0,72$) та на останньому – маніпуляція с математичним матеріалом ($X_{cp}=0,63$). Так, найбільш розвинений показник дивергентного мислення у підлітків 14 років продуктивність ($X_{cp}=1,18$), другим йде показник гнучкості ($X_{cp}=0,68$) та менш розвинута оригінальність ($X_{cp}=0,62$). У підлітків 15 років на першому місці серед видів креативності знаходиться вербальна креативність ($X_{cp}=1,15$), на другому місці знаходиться невербальна (символічна) креативність ($X_{cp}=0,99$), на третьому – легкість висунення ідей ($X_{cp}=0,79$) та на останньому – маніпуляція с математичним матеріалом ($X_{cp}=0,68$). У підлітків 15 років найбільш розвинений показник дивергентного мислення продуктивність ($X_{cp}=1,28$), другим за оцінками йде показник гнучкості ($X_{cp}=0,72$), третім стоїть оригінальність ($X_{cp}=0,70$).

Так, серед підлітків 14 років 10% досліджуваних мають дуже високий рівень розвитку креативності, 10% досліджуваних мають високий рівень розвитку креативності, 60% досліджуваних мають середній рівень, у 15% досліджуваних низький рівень, 5% досліджуваних мають дуже низький рівень. Серед підлітків 15 років 15% досліджуваних мають дуже високий рівень креативності, 15% досліджуваних – високий рівень креативності, 65% досліджуваних – середній рівень креативності, 5% досліджуваних – низький рівень креативності.

Серед підлітків 14 років 20% досліджуваних мають високий рівень розвитку дивергентного мислення, 70% досліджуваних – середній рівень, 10% досліджуваних – низький рівень розвитку. Одержані результати у підлітків 15 років свідчать, що 30% досліджуваних мають високий рівень розвитку дивергентного мислення, 65% досліджуваних – середній рівень, 5% досліджуваних – низький рівень розвитку.

Проведено порівняльний аналіз результатів дослідження дивергентного мислення у молодших та старших підлітків та встановлено статистично значущі різниці в оцінках за показниками продуктивності ($t=2,47$, $p<0,05$), конструктивної активності ($t=3,18$, $p<0,05$), категоріальна гнучкість ($t=3,46$, $p<0,05$), візуальна оригінальність ($t=2,40$, $p<0,05$) в роботах молодших та старших підлітків; вербальна продуктивність ($t=3,15$, $p<0,05$), вербальна оригінальність ($t=2,98$, $p<0,05$), вербальна гнучкість ($t=2,41$, $p<0,05$), невербальна продуктивність ($t=3,79$, $p<0,05$), невербальна оригі-

нальність ($t=3,55$, $p<0,05$), невербальна гнучкість ($t=2,90$, $p<0,05$), поведінкова продуктивність ($t=2,57$, $p<0,05$), поведінкова оригінальність ($t=2,36$, $p<0,05$). Статистично значущі різниці виявлені в оцінках молодших та старших підлітків за показниками оригінальності ($t=3,12$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$), розробленості ($t=2,70$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$), назва ($t=3,14$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$) та загального показника дивергентного мислення ($t=3,10$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$), тобто відбувається розвиток дивергентного мислення у підлітковому віці.

Розроблено програму психологічного тренінгу з розвитку дивергентного мислення у підлітків в умовах рекреації. Напрямами роботи психологічного тренінгу з розвитку дивергентного мислення у підлітків є: розвиток вербальної та невербальної креативності; підвищення рівня самооцінки; зняття емоційної напруги; розвиток активності та ініціативності.

Мета корекційної програми: розвиток дивергентного мислення у підлітків. Дана програма спрямована на вирішення наступних завдань: усвідомлення підлітком цінності креативних рис власної особистості; формування емоційно позитивного ставлення до креативного процесу; активізація дивергентних функцій інтелекту; розвиток позитивного самоствавлення; актуалізація таких особистісних якостей, як упевненість у собі, незалежність, рішучість, наполегливість при досягненні мети, здатність відстоювати свою думку, здатність до ризику.

Серед форм роботи на розвиток дивергентного мислення з підлітками нами використовувалися арт-технології і арт-терапія. До візуальних арт-технологій відноситься застосування ілюстративного матеріалу, засобів наочності (картинок, таблиць, слайдів, карикатур, колажів, діаграм, ляльок, масок). В роботі ми використовували картинки, колажі, малюнки. Застосування техніки колажування допомагає підліткам подолати при виявленні креативності боязкість, породжену уявним або реальною відсутністю художнього дару і творчих навичок. Колаж застосуємо переважно там, де він сприяє посиленню емоційної гостроти від сприйняття твору, створює ефект несподіванки від поєднання різнорідних елементів.

Візуальна арт-технологія має великий адаптивний потенціал, дозволяє використовувати її прийоми в поєднанні з іншими арт-технологіями. Нами також було використано казкотерапію як психотерапевтичний інструмент. У різних контекстах цей термін набуває інші відтінки значень. Широта застосування такої терапії пов'язана з тим, що сенс казки сприймається на свідомому і підсвідомому рівнях. Зміст текстів розширює активний словниковий запас учнів. Драматизація казок створює психологічно комфортний клімат на заняттях. Казки розвантажують свідомість підлітків, усувають негатив, створюють емоційно сприятливу комунікативну атмосферу на занятті.

Апробацію розробленого тренінгу було проведено з виділеною експериментальною групою підлітків, які мали низькі оцінки за означеними методиками діагностики дивергентного мислення. Для визначення ефективності розробленого тренінгу було проведено діагностику з досліджуваними після

проведення тренінгу за методиками: діагностика креативності за методикою П. Торренса та методикою Ф. Вільямса.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз результатів дослідження креативності у підлітків до та після проведення тренінгу (за методикою П. Торренса)

Групи досліджуваних (N=10)	Показники							
	Продуктивність		Конструктивна активність		Категоріальна гнучкість		Оригінальність	
	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після
Експериментальна група	0,70	0,79	1,20	1,85	0,40	0,45	0,50	0,61
	3,20*		3,11*		1,13		2,53*	
Контрольна група	0,79	0,80	1,60	1,62	0,53	0,55	0,72	0,74
	1,54		1,20		1,36		1,98	
$t_{кр}=2,23, p<0,05$								

За результатами таблиці 1. ми можемо спостерігати, що після проведення тренінгу з досліджуваними експериментальної групи відбулися зростання оцінок за наступними показниками структурних компонентів креативності: продуктивність з $X_{cp}=0,70$ до $X_{cp}=0,79$, конструктивна активність $X_{cp}=1,20$ до $X_{cp}=1,85$, категоріальна гнучкість $X_{cp}=0,40$ до $X_{cp}=0,45$, оригінальність $X_{cp}=0,50$ до $X_{cp}=0,61$. Також, в роботах досліджуваних контрольної групи значні різниці в оцінках за показниками креативності не виявлені.

Для визначення значущості в різницях оцінок за показниками структурних компонентів креативності було використано t-критерій Стьюдента.

Виявлено статистично значущі відмінності між оцінками в роботах підлітків експериментальної групи за показниками продуктивності ($t=3,20$, при $t_{кр}=2,23, p<0,05$), конструктивної активності ($t=3,11$, при $t_{кр}=2,23, p<0,05$), оригінальності ($t=2,53$, при $t_{кр}=2,23, p<0,05$), тобто ми можемо стверджувати, що відбулося зростання показників структурних компонентів креативності після проведення тренінгу. В роботах підлітків контрольної групи статистично значущих відмінностей не виявлено.

Порівняльний аналіз результатів дослідження дивергентного мислення у підлітків до та після проведення тренінгу (за методикою Ф. Вільямса) можливо аналізувати за допомогою табл.2.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз результатів дослідження дивергентного мислення у підлітків до та після проведення тренінгу за методикою Ф. Вільямса

Групи досліджуваних (N=10)	Показники								Назва	
	Продуктивність		Гнучкість		Оригінальність		Розробленість			
	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після
Експериментальна група	6,15	7,10	5,40	5,90	20,3	21,6	20,4	20,9	19,3	20,1
	2,85*		1,98		2,30*		1,56		3,10*	
Контрольна група	6,40	6,42	6,02	6,00	21,4	21,5	21,5	21,5	20,8	21,00
	1,60		0,80		0,76		0,06		1,47	
$t_{кр}=2,23, p<0,05$										

Порівняльний аналіз одержаних результатів рівня розвитку показників дивергентного мислення у підлітків після проведення тренінгу свідчить про зростання таких показників як продуктивність ($X_{cp}=6,15$ та $X_{cp}=7,10$), гнучкість ($X_{cp}=5,40$ та $X_{cp}=5,90$), оригінальність ($X_{cp}=20,3$ та $X_{cp}=21,6$), розробленість ($X_{cp}=20,4$ та $X_{cp}=20,9$), назва ($X_{cp}=19,3$ та $X_{cp}=20,1$). Значних різниць в показниках у підлітків контрольної групи не виявлено.

Статистично значущі різниці виявлені в оцінках підлітків експериментальної групи за показниками продуктивності ($t=2,85$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$), оригінальності ($t=2,30$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$), назва ($t=3,10$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$).

Отже, ми можемо говорити про ефективність використання розробленого тренінгу з розвитку дивергентного мислення в умовах рекреаційного закладу.

Висновки. Розроблено програму психологічного тренінгу з розвитку дивергентного мислення у підлітків в умовах рекреації.

Напрямами роботи психологічного тренінгу з розвитку дивергентного мислення у підлітків є: розвиток вербальної та невербальної креативності; підвищення рівня самооцінки; зняття емоційної напруги; розвиток активності та ініціативності.

Під час тренінгу нами використовувались наступні **форми та методи**: групова робота; індивідуальна робота; серед психокорекційних методів були використані елементи арт-терапії, казкотерапії, психогімнастика, елементи комунікативного тренінгу.

Проведено апробацію розробленого тренінгу та виявлено зростання рівня розвитку структурних компонентів креативності за показниками продуктивності з $X_{cp}=0,70$ до $X_{cp}=0,79$, конструктивна активність $X_{cp}=1,20$ до $X_{cp}=1,85$, категоріальна гнучкість $X_{cp}=0,40$ до $X_{cp}=0,45$, оригінальність $X_{cp}=0,50$ до $X_{cp}=0,61$ після проведення тренінгу в роботах підлітків експериментальної групи.

Встановленні статистично значущі різниці між оцінками в роботах підлітків експериментальної групи за показниками продуктивності ($t=3,20$, при $t_{кр}=2,23$, $p<0,05$), конструктивної активності ($t=3,11$, при $t_{кр}=2,23$, $p<0,05$), оригінальності ($t=2,53$, при $t_{кр}=2,23$, $p<0,05$).

Виявлено зростання рівня розвитку показників дивергентного мислення у підлітків експериментальної групи після проведення тренінгу за такими показниками як продуктивність ($X_{cp}=6,15$ та $X_{cp}=7,10$), гнучкість ($X_{cp}=5,40$ та $X_{cp}=5,90$), оригінальність ($X_{cp}=20,3$ та $X_{cp}=21,6$), розробленість ($X_{cp}=20,4$ та $X_{cp}=20,9$), назва ($X_{cp}=19,3$ та $X_{cp}=20,1$). Значних різниць в показниках у підлітків контрольної групи не виявлено. Статистично значущі різниці виявлені в оцінках підлітків експериментальної групи за показниками продуктивності ($t=2,85$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$), оригінальності ($t=2,30$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$), назва ($t=3,10$, при $t_{кр}=2,02$, $p<0,05$).

Доведена ефективність використання розробленого тренінгу з розвитку дивергентного мислення у підлітків в умовах рекреаційного закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гашаров Н. Г.* Дивергентные задачи – средство развития творческого мышления младших школьников / Н.Г. Гашаров, Х. Махмудов. – Москва: Начальная школа, 2014. – №2. С.29 – 33.
2. *Долгова В. И.* Исследование дивергентного мышления старших подростков // Научно-методический электронный журнал «Концепт» /В.И. Долгова, Н.И. Аркаева, А.А. Сомова. – 2015. – Т. 31. - 126–130 с. – URL: <http://e-koncept.ru/2015/95532.htm>.
3. *Менчинская Н.А.* Проблемы учения и умственного развития школьника: избр. психол. / Н. А. Менчинская. - Москва: Педагогическое общество России, 2009. - 224 с.
4. *Позняк Т.М.* Розвиток креативних здібностей особистості / Т.М. Позняк. – Чернігів: Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка, 2013. - №114. - 161-166 с.
5. *Сафронова С.А.* Особенности формирования дивергентного мышления старших подростков / С.А.Сафронова. Научно-методический электронный журнал «Концепт» . – 2016. - № 7 (июль). – [Электронный ресурс: <https://e-concept.ru/2016/16148htm>]
6. *Симоненко С.М.* Розвиток візуального мислення підлітків / С.М. Симоненко, О.В. Іванюта. - Одеса: ПНЦ АПН 2003. - 275 с.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Gasharov, N.G., & Makhmudov, H.M.* (2014). Divergent problems - a means of developing the creative thinking of younger students. Moscow: Elementary school [in Russian].
2. *Dolgova, V.I. & Arkayeva, N.I. & Somova, A.A.* (2015. - Т. 31) Investigation of the divergent thinking of older adolescents. Scientific and methodical electronic magazine "Concept" URL: <http://e-koncept.ru/2015/95532.htm>. [in Ukraine].

3. *Menchinskaya, N.A.*(2009). Problems of learning and mental development of the schoolboy: fav. psych. Moscow: Pedagogical Society [in Russian].
4. *Poznyak, T.M.* (2013) № 114. *Development of creative abilities of the person.* - Chernihiv: Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. TG Shevchenko [in Ukraine].
5. *Safronova, S.A.*(2016- No. 7 July) Features of formation of divergent thinking of older adolescents .Scientific and methodical electronic magazine "Concept". [Electronic resource: <https://e-concept.ru/2016/16148htm>] [in Ukraine].
6. *Simonenko, S.M. & Ivanyuta O.V.* (2003). Development of visual thinking of adolescents. Odessa: PNC APN [in Ukraine].

Rozina I. V. Psychological peculiarities of the program creation for divergent thinking development boost in teenagers within the conditions of recreation. The aim of the article was to study peculiarities of development of divergent thinking in the teenage years and the elaboration of the program for the boost of divergent thinking in children of this age. The actuality of the research is connected with the necessity of further theoretical and practical development of creative potential. The problem of creativity each year becomes more and more actual and requires much thorough research, in particular, the development of the complex program that includes the system of training exercises for divergent thinking development boost in the teenage years within the conditions of recreation. Theoretical analysis of the contemporary approaches in Psychology to the study of peculiarities of divergent thinking development in the adolescence is represented in the article. The results of the empirical research which is focused on the diagnostics of divergent thinking in teenagers are reviewed. The program for psychological training and development of divergent thinking in teenagers within the conditions of recreation has been elaborated. Focus areas of work of the psychological training for development of divergent thinking in teenagers are: development of verbal and nonverbal creativity; raising self-esteem; easing emotional tension; development of initiative and activity. During the training the following forms and methods were used: group work; individual work; among the psycho-correctional methods there were elements of art-therapy, fairytale therapy, psychogymnastics, elements of communicative training.

Keywords: thinking, divergent thinking, verbal and nonverbal creativity, training, teenage years.

Отримано 02.12.2019

УДК 159.9.072:378.146

*Симоненко Світлана Миколаївна,
Лебединський Едуард Броніславович*

СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІЛЬНИЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

Симоненко С.М., Лебединський Е.Б. Психологічні особливості взаємозв'язку інтелектуально-творчого та мотиваційно-особистісного компонентів творчого потенціалу у старшокласників. В статті розкриваються особливості взаємозв'язку інтелектуально-творчого та мотиваційно-особистісного компоненту в структурі творчого потенціалу старшокласників. Розглядається поняття творчого потенціалу, як провідної характеристики здатності особистості до творчого самовираження і самореалізації. Розкрита структура творчого потенціалу, в яку входять: інтелектуально-творчий, мотиваційно-